IOAN DĂNILĂ
Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău

SPIRIDON VANGHELI – PROZATOR DIALECTAL?

Abstract. The Romanian language still has, due to territorial administrative determinations, regional varieties meant to individualize it from other Romance languages. They are though not enough to establish the necessity to use a literary language by speakers of the same variety when they communicate both orally and in writing. Bessarabian regional peculiarities give particular colour to the Romanian language and they are present, in artistic form, in works of writers beyond the Prut. This paper proposes a minimum inventory of lexemes in Spiridon Vangheli's works for children. They illustrate a regional-archaic component of the Romanian language. However, there are references to the presence/absence of texts signed by this very important contemporary writer in specialized textbooks printed in Romania after 1990.

Keywords: administrative-territorial determinations, artistic form, lexical inventory, regionalism-archaisms, dialectal literature, manuals of Romanian language and literature.

Limba română, în varietățile ei regionale ori arhaice, a devenit din ce în ce mai mult o cercetare de laborator. Asistăm la o tot mai evidentă uniformizare a registrului de comunicare corespunzător românei literare, pe de o parte, şi la extinderea şi aprofundarea unei psihologii speciale care proiectează în derizoriu şi stigmatizează pe cel ce utilizează arhaisme ori regionalisme chiar şi în varianta fonetică (cea mai nevinovată), pe de altă parte. Consecințele sunt refugierea în spațiul domestic (cu toate că aici există un conflict latent între generații: copiii şi tinerii sancționează sau măcar resping exprimările tributare zonelor temporale sau spațiului altele decât cele „oficiale”) şi conservarea lor în formele artistice legitimante: muzica populară şi literatura. Din perspectiva lingviştilor, se înregistrează o nedorită interferență a registrelor geografic şi istoric, încât un arhaism poate deveni regionalism într-o anumită zonă a țării, sub presiunea snobismului[1)].

Jurnalismul lingvistic, practicat exemplar de Al. Graur, a avut în vedere astfel de situații şi, desigur, altele apropiate, aducându-i de aceeaşi baricadă pe scriitori[2)]. Folcloriştii le cataloghează drept „cuvinte rare” şi le descriu cu instrumentarul istoricului limbii române, constatând nu doar importanța lor ca document de existență, ci şi valoarea în actul de comunicare artistică[3)]. Dialectologii sau cercetătorii ocazionali ai graiurilor le înregistrează şi le aşază apoi într-un discurs bine argumentat[4)].

Dincolo de pledoaria indirectă pentru cultivarea limbii, într-o formă îngrijită aflată nu departe de izvoarele ei istorice, nu putem nega riscul de a se pierde din autenticitatea

BDD-A6784 © 2013 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:52 UTC)

idiomului național şi de a se nivela un parametru esențial în definirea dăinuirii noastre pe acest pământ. Teoreticienii militează, de aceea, pentru „autohtonizarea culturii româneşti”[5)].

Fonograme ale vorbirii populare apar în diverse registre: memorialistic („Ki sem se takină”, pentru „Qui s’aime se taquine”[6)]), colocvial („Aha, pentru Bgerta Gorgon aț gasât o fotografie şi mai a naibii gi frumoasî! Apăi cum să nu-şi pciardă bgietul Țâprian capul!”[7)]) ori artistic („Ochi/În plochi,/Scândură în groapă,/Gheme strânse,/Funie întinsă”; „Oci în plop,/Scândură-ngrop,/Funie-ntinsă,/Gene strânsă”[8)]). Dacă în astfel de contexte reproducerea limbii vorbite este în general acceptată, prezența în operele literare a fenomenelor lingvistice regionale sau a xenismelor se consideră că frizează imoralitatea[9)].

Şi totuşi, în ciuda diferențelor relative dintre varietățile regionale ale limbii române şi a statutului de idiom unitar (pentru a se înțelege între ei, vorbitorii din oricare extremitate a teritoriului nu trebuie să apeleze la varianta standard a românei), a existat subcategoria literaturii dialectale[10)]. Aici Titu Maiorescu l-a aşezat pe Victor Vlad-Delamarina, iar George Călinescu pe George Gârda, cu refrenul devenit celebru, din cele patru versuri citate în „Istoria...” sa: „Şi dac-un viac ci-i lăuda,/Să şcii că şi atuncia,/Ca şi acu, ț-oi arăta/Că tot Bănatu-i fruncea!” (*Bănatu-i fruncea!*,[11)] de George Gârda[12)]). Cei doi scriitori din sud-vestul României sunt prezentați, împreună cu ardeleanul A. P. Bănuț, în subcapitolul „Umorul dialectal”, parte totuşi a secvenței majore „Tendința națională” („Istoria...”, p. 601-640).

Un medalion distinct îi alocă Gh. Cardaş într-o antologie-studiu, cu o situare în contextul literaturii europene: „Ca şi Mistral la francezi şi Taras Şevcenco la ucraineni, poetul a vrut să introducă în literatura românească poemele plastice ale dialectului din provincia care l-a născut”[13)]. Alteori critica literară remarcă acele dialectalisme de ordin lexical îndeosebi, care depun mărturie despre originalitatea unui scriitor[14)].

În unele situații, rostirea regională este concurată de interferența cu o altă limbă[15)] sau, mult mai frecvent, cu arhaismele. Varietățile istorice ale limbii române sunt depozitate în lucrări lexicografice, dar confirmate de contexte diagnostice doar în lucrările literare sau în vorbirea din vechile provincii româneşti. Eliminarea unor cuvinte din fondul patriarhal, de origine latină, şi substituirea cu elemente din alte limbi au condus la polemici între criticii şi istoricii literari[16)]. De asemenea, profesorii de limba şi literatura română au protestat față de absența din programele şcolare, la un moment dat, a subcapitolului dedicat arhaismelor[17)].

Scriitorii din Basarabia/Republica Moldova depun mărturie despre vechimea idiomului românesc în general şi a subdialectului moldovean în special. O analiză din perspectivă pur ştiințifică, legitimată de instrumentarul dialectologiei şi al istoriei limbii, nu ne permite să utilizăm limbajul specializat decât în numele principiului care promovează respectarea proprietății termenilor. Altfel spus, nu ne este îngăduit să afirmăm că în stânga Prutului se vorbeşte limba moldovenească, întrucât statutul impus de conținutul semantic al termenului *limbă* nu are acoperire în manifestarea concretă a idiomului în spațiul respectiv. Nici măcar despre dialect nu se poate vorbi, ştiut fiind că limba

BDD-A6784 © 2013 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:52 UTC)

română prezintă patru astfel de ramificaţii teritoriale: dacoromâna, aromâna, meglenoromâna şi istroromâna. Abia în zona subdialectelor (moldovean, muntean, bănăţean, crişean şi maramureşean) identificăm datele idiomului ilustrat de vorbitorii din Republica Moldova, identice în proporţie covârşitoare cu cele din dreapta Prutului.

O probă indubitabilă de prelucrare la nivel artistic superior a resurselor lingvistice româneşti este literatura pentru copii a lui Spiridon Vangheli, într-adevăr „scriitor al copilului universal". Am consultat cu atenţie două din scrierile lui – „Guguţă şi prietenii săi" (Chişinău, Editura „Turturica", I-II, 1994) şi, respectiv, „Tatăl lui Guguţă când era mic" (idem, 1999) – şi am operat o analiză contrastivă minimală, aşezând alături „Dicţionarul explicativ al limbii române" (2012), glosare de arhaisme şi regionalisme tipărite la Bucureşti şi, pe de altă parte, „Dicţionarul moldovenesc-românesc" al lui Vasile Stati din 2003[18]. Consecinţa era previzibilă: lexicul din proza lui Spiridon Vangheli este curat românesc, cu câteva particularităţi mai degrabă de ordin fonetic (nivel al limbii monoplan, deci fără legătură cu semantica). Un singur exemplu: cuvântul-fanion „cuşmă" (celebra căciulă a lui Guguţă) este întâlnit şi în poeziile lui Vasile Alecsandri, şi în dicţionarul lui Vasile Stati. El nu-l aminteşte pe autorul poeziei „Peneş Curcanul" (scrisă în 1877), cu versul „Şi cuşma pe-o ureche", ci pe Sadoveanu, Creangă şi Negruzzi[20].

Literatura pentru copii[21] aparţinând lui Spiridon Vangheli merită cu prisosinţă să facă parte din manualele de limba şi literatura română destinate ciclului elementar, dar şi primelor clase de gimnaziu. (Noi înşine am aşezat-o în proiectul de manual pentru clasa a III-a, depus în anul 2002[22].) Avem în faţă un scriitor de primă mărime, a cărui valoare este certificată de cel mai îndreptăţit şi mai exigent critic – micul cititor.

BIBLIOGRAFIE ŞI NOTE

1) „Tot un fel de arhaisme sunt şi unele cuvinte regionale pe care limba literară nu le-a acceptat, chiar dacă mai sunt folosite în graiurile rustice. Unii caută şi prin folosirea unor astfel de termeni, pe care nu-i aud în mod normal din gura cunoscuţilor, să se arate culţi; de exemplu, în Muntenia, renunţă la *curte* şi zic *ogradă*, cuvânt păstrat numai în nordul ţării" (Al. Graur, *Limba literară*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979, p. 23; înlocuirea virgulei cu punct şi virgulă după cuvântul „culţi", precum şi anularea virgulei de după cuvântul „curte" ne aparţin).

2) „Introducerea unor elemente neliterare în emisiunile fără caracter artistic este regretabilă, căci unii ascultători le pot considera modele demne de imitat. [...] Activitatea de curăţire a limbii a fost dintotdeauna practicată de scriitorii satirici. Să ne aducem aminte numai de Caragiale, care, punând în gura eroilor săi pronunţări ca *ampotrofag* în loc de *antropofag*, *cremenal* pentru *criminal* şi aşa mai departe, a contribuit din plin la eliminarea acestor formaţii inculte" (Al. Graur, *Regionalisme şi forme corupte*, în „România literară" din 10 oct. 1968, apud idem, „Puţină gramatică", II, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1988, p. 137.)

BDD-A6784 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:52 UTC)

3) „Parcurgând eposul popular românesc, suntem surprinşi cum în unele motive apar cuvinte arhaice rare, cu totul particulare, greu de înțeles astăzi”. „...limbajul, înțesat cu astfel de termeni, devine evocativ, iar ca sonoritate – discursiv” (Gheorghe Vrabie, *Retorica folclorului*, Bucureşti, Ed. „Minerva”, 1978, p. 54-55). Folcloristul dă exemple din colinde sau din variante ale „Mioriței” (*agesturi* „aduse de apă”, *ciricus* „cleric”, *a gomăni* „a şopti” etc.).

4) Într-un studiu privind biografia unei personalități a mediului romano-catolic, sunt transcrise nume de persoane cu varianta rezultată din felul „cum erau rostite în comunitate (în ceangăieşte)”, între paranteze: „Giurgi (Geogi), Martin (Moarcin), Dumitru (Demeter), Anton (Zonci), Iojă (Iuzi)” (Emil-Ioan Robu, *Biografia deputatului catolic Ianoş Robu (1812-1889) din Săbăoani, la 200 de ani de la naştere*, în „Buletin istoric”, nr. 13 (2012), Iaşi, Editura „Presa Bună”, 2013, p. 50).

5) Sintagma aparține lui Al. Dima, adeptul „localismului creator”, şi susține idei precum aceasta: „Salvarea culturii şi deci a literaturii constă în actul ei de infrastructurare, de «autohtonizare a culturii româneşti»” (Marin Bucur, *Istoriografia literară românească*, Bucureşti, Ed. „Minerva”, 1973, p. 564).

6) Nicu Kanner, *50 de ani de teatru (IV)*, în „Pro Saeculum” (Focşani), anul XII, nr. 5-6 (89-90), 2013, p. 100.

7) Nicolae Cârlan, *Ciprian şi Iraclie Porumbescu*, Suceava, Ed. „Lidana”, 2012, p. 98. Este reprodus dialogul cu supraveghetorul de la Casa Memorială „Ciprian Porumbescu” din Stupca, județul Suceava, depozitar al graiului bucovinean.

8) Artur Gorovei, *Cimiliturile românilor*, Bucureşti, Ed. „Eminescu”, 1972, p. 448; ghicitoare pentru bostan/dovleac.

9) „Comediile d-lui V. Alexandri (*sic!*) – pline de spirit, însă pline partea cea mai mare şi de imoralitate, cele mai multe apoi prea local scrise, amestecate cu greceşte, cu armeneşte, cu ovreeşte, cu nemțeşte, cu ruseşte, în fine adeseori un galimatias peste putință de a fi înțăles de Românii de dincoace de Carpați” (A. C. Cuza, în Mihai Eminescu, *Opere complete*, Iaşi, Editura „Librăria românească”, 1914, p. 363). Sunt exemplificate creații care încalcă mai mult sau mai puțin rigorile lingvistice şi sunt adăugate referiri critice la piesele de teatru ale altor dramaturgi ai vremii, minori, cum ar fi „comediile [...] d-lui M. Millo, care [...] în frivolitate întrec încă şi pe ale d-lui Alexandri”, sau „comediile fără de spirit şi mai cu seamă fără de legătură ale d-lui Pantazi Ghica, pline de fraseologie francesă” (*ibidem*).

10) „Din scrupul dialectologic, se preferă azi perifraza: versuri «în *grai* bănățean»” (C[ornel] R[obu], în *Dicționarul scriitorilor români, R-Z* (coord., M. Zaciu, M. Papahagi, A. Sasu), Bucureşti, Ed. „Albatros”, 2002, s.v. *Vlad-Delamarina, Victor*).

11) G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent,* ediția a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura „Minerva”, 1982, p. 640. Tacit, am eliminat virgulele dinaintea conjuncției *că*, subordonatoare, care introduce cele două completive directe, şi am adăugat un *i* la *să şci*, pentru a semnala conjunctivul cu valoare de imperativ. De asemenea, am pus o virgulă după *acu*, care închide o unitate explicativă. În studiul amplu pe care Gabriel Țepelea l-a publicat în 1970, „Literatura în grai bănățean. George

BDD-A6784 © 2013 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:52 UTC)

Gârda şi alţi continuatori ai lui Victor Vlad-Delamarina", catrenul este reprodus fără niciun semn de punctuaţie interior: „Şi dac-un viac ci-i lăuda/Să şcii că şi atunşia/Ca şi acu ţ-oi arăta/Că tot Bănatu-i fruncea" („Studii de istorie şi limbă literară", Bucureşti, Ed. „Minerva", 1970, p. 284.) şi am suprimat cuvântul *tu* de după *viac*.

12) Preferăm notaţia *Gârda* (nu *Gîrda*, cum apare la G. Călinescu), prezentă în teza de doctorat a lui Gabriel Ţepelea.

13) Gh. Cardaş, *Poeţii şi profesorii Ardealului până la Unire (1808-1918)*, Bucureşti, Editura Librăriei „Universala Alcalay", [1936], p. 469.

14) Despre Ioana Postelnicu, s-a scris că o caracterizează „o vorbire ardelenească autentică" (Dumitru Micu, *Scurtă istorie a literaturii române*, Bucureşti, Editura IRIANA, 1995, p. 173).

15) Cf. Speranţa Pascu, *Casa Şvarţ*, în „Cetatea literară", anul III, vol. VI, nr. 7, iul. 1942, p. 105: „Septamuna asta zilele date [...]. Înţelegem luni *pi telefon*" (vorbitoare de limbă germană) şi „Ci avere o fucut Şvarţ, grozav! Ţii minte, o plicat din Basarabia fâr'un ban" (româncă din Iaşi).

16) Un caz cunoscut este cel al disputei dintre Eugen Lovinescu şi Garabet Ibrăileanu, cu punct de plecare în următoarea precizare a mentorului de la „Zburătorul": „Întrebuinţând cuvinte ungureşti ca: *mântuire, tăgăduire, biruinţă, făgăduire, neam* etc. în locul romanicelor: *salvare, negaţie, victorie, promisiune, popor* etc., sunt scriitori ce-şi închipuie că scriu o limbă mai autentic românească" („Istoria civilizaţiei române moderne", vol. II). „Vechea discuţie din jurul acestei propoziţiuni" (termenul este generalizat de E. Lovinescu la nivelul oricărui enunţ, inclusiv fraza) a produs o comparaţie plastică a criticului literar despre cuvintele vechi din limbă: „Când zic «purtând iţari, sunt oameni ce se cred mai neaoşi români» nu înseamnă că voi să împiedic pe cele zece milioane de ţărani români de a purta iţari" (E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, I, Bucureşti, Ed. „Minerva", 1981, p. 210; tacit, am eliminat virgula dintre subiectiva „Când zic... şi regenta ei, „nu înseamnă", deşi în secvenţa mai largă acest semn de punctuaţie închide o unitate sintactică explicativă.)

17) În 1982, a fost elaborată una dintre cele mai revoluţionare programe analitice pentru clasele V-VIII, cu numeroase aspecte demne de laudă, dar şi cu unele omisiuni. „Neavenită ni se pare şi suprimarea totală [...] a *arhaismelor*, care ar fi trebuit lăsate împreună cu *neologismele*, ca în vechea programă, fiind vorba de categorii de cuvinte a căror definire se face în funcţie de vechimea în limbă" (Liviu Chiscop, *Propuneri privind predarea noţiunilor de vocabular în clasele gimnaziale*, în „Limbă şi literatură", vol. III, 1983, p. 419).

18) Vasile Stati, *Dicţionar moldovenesc-românesc*, Chişinău, f.e., 2003. Despre inutilitatea acestei cărţi au scris toţi comentatorii de bun-simţ. (Faptul că nicio editură nu şi-a oferit egida pentru pseudodicţionarul unui pseudointelectual e un argument al caracterului neştiinţific trădat de conţinutul celor 346 de pagini.)

19) Daniel Drăgan, dar şi Vasile Iosif, colegi cu Nicolae Labiş la Şcoala de Literatură „Mihai Eminescu", vorbeau despre căciula, pitorească, a „albatrosului" autohton.

BDD-A6784 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:52 UTC)

20) Vasile Stati, *op. cit*., s.v.

21) Un cunoscut autor de manuale pentru clasele I-IV, Vasile Molan, propune ataşarea adjectivului „mici", socotit redundant, dar util pentru a decupa din cuprinsul literaturii pentru copii în general acel sector adresat elevilor din învățământul primar (*Literatura pentru copiii mici*, în „Limbă şi literatură", anul LI, vol. I-II, 2006, p. 112-114; articolul nu dispune de bibliografie).

22) Proiectul se dorea continuarea ciclului de manuale de limba română pentru clasele I-II, realizate împreună cu Ioan Surdu şi tipărite de Editura ALL în anii 2000 – „Abecedarul" – şi 2001. Comisia Națională de Evaluare a acordat un punctaj mai mult decât onorabil pentru conținut, dar a fost nevoită să cedeze în fața unui proiect depus de o altă editură, cotat cu un punctaj modest, pentru abordarea didactică. Din păcate pentru noi, colectivul respectivei edituri a oferit un preț de cost sub nivelul întregii piețe editoriale, ceea ce i-a adus propulsarea în linia proiectelor admise...

23) Textul avându-l în centru pe Nică al Basarabiei dispunea de recomandări didactice concrete: în „Îndrumarul învățătorului" – auxiliar care însoțea manualul –, am propus fragmente din interviul pe care Spiridon Vangheli mi l-a acordat, la 5 iulie 2002, în apartamentul din Bacău, odată cu autografe pe câteva din cărțile lui. Acum ar trebui să ataşăm un CD cu secvențe audio din acest interviu, la a cărui greutate vor contribui vocile lui Grigore Vieru, Nicolae Dabija ori Vasile Tărâțeanu.

BDD-A6784 © 2013 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:52 UTC)